

REPARACIJE ZA PREŽIVJELE RATNOG SEKSUALNOG NASILJA

OSNOVNE INFORMACIJE O ZEMLJI: BiH

Zvanični registar preživjelih ratnog seksualnog nasilja: Ne postoji.

Najčešće navođen broj preživjelih ratnog seksualnog nasilja: Vijeće Evrope (VE) [procjenjuje](#) da je oko 20.000 žrtava silovano ili seksualno zlostavljano tokom rata 1992-1995. u Bosni i Hercegovini (BiH).

Procijenjeni stvarni broj preživjelih ratnog seksualnog nasilja: Vlasti u BiH procjenjuju da se radi o značajno većem broju od oko 50.000 osoba, a u [Izveštaju generalnog sekretara Ujedinjenih nacija](#) navodi se da je između 20.000 i 50.000 žena silovano tokom rata.

Domaći pravni okvir za program administrativnih reparacija: Postoji. U BiH postoje Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom Federacije BiH ([FBIH](#)), [Zakon o zaštiti žrtava ratne torture](#) Republike Srpske (RS) i Odluka o zaštiti civilnih žrtava rata Brčko distrikta (BD).

Mehanizam za provedbu programa administrativnih reparacija: Postoji, putem nadležnih ministarstava i raznih drugih tijela.

Domaći putevi za reparacije putem suda: Sudske reparacije mogu se potraživati kroz parnice i krivične postupke pred entitetskim sudovima Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, Osnovnim sudom Brčko distrikta i Sudom BiH kao sudovima nadležnim za ratno seksualno nasilje.

Približan broj preživjelih koje su dobile neku vrstu formalne reparacije za ratno seksualno nasilje: Oko 1.000 preživjelih ratnog seksualnog nasilja primilo je neki vid reparacije putem administrativnih reparacijskih mehanizama.

Percepcije preživjelih o provedbi reparacija: 26 godina od kraja rata i nakon brojnih neuspjelih pokušaja ostvarivanja pristupa mehanizmima reparacija, preživjele su nezadovoljne provedbom reparacija.

Da li ratno seksualno nasilje i dalje traje: Ne.

Priroda i opseg ratnog seksualnog nasilja

Seksualno nasilje je prepoznato u BiH kao široko rasprostranjen zločin koji je djelimično korišten kao sredstvo ratovanja. Preživjele ratnog seksualnog nasilja dolaze iz svih dijelova BiH, a uključuju i žene i muškarce iz svih etničkih grupa. Najveći broj žrtava bile su muslimanske žene svih starosnih dobi. Sve zaračene strane bile su odgovorne za ove zločine. Ratno seksualno nasilje bilo je sistematsko i institucionalizirano, što je potvrđeno presudama Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ). To pokazuje da ratno seksualno nasilje nije predstavljalo samo nasumičan aspekt sukoba, već njegov sastavni dio. I druge nacionalne i međunarodne presude ukazuju da je motiv seksualnog nasilja počinjenog u BiH bila etnička netrpeljivost.

Teško je reći gdje je ratno seksualno nasilje bile najzastupljenije, ali brojni izvještaji i sudska praksa pokazuju da je većina evidentiranih zločina počinjena Višegradu, Foči, Rogatici, Prijedoru, Zvorniku, Vlasenici, Mostaru, Konjicu, Bijeljini, Brčkom i brojnim drugim mjestima. Ratno seksualno nasilje dešavalo se tokom nasilnog

zauzimanja gradova ili kada su vojnici ulazili u kuće ciljane etničke grupe. Također se dešavalo u zatočeništvu; silovanja su se vršila u logorima i drugim zatočeničkim objektima, kao i u kućama – ponekad u domovima samih preživjelih – u školama, sportskim dvoranama, kulturnim centrima, klinikama, radničkim halama, rekreacijskim objektima i zdravstvenim ustanovama. Hotel Vilina Vlas u Višegradu i Karamanova kuća u Foči bili su među najozloglašnijim objektima u kojima je vršeno ratno seksualno nasilje velikih razmjera. Svjedočenja preživjelih govore o brutalnim primjerima seksualnog nasilja nad ženama i muškarcima, što je uključivalo i zarobljavanje u bordelima, silovanje tokom ispitivanja, seksualno sakaćenje i druge izrazito traumatične događaje.

ČINJENICE I BROJKE

- Oko 20.000 žena i muškaraca je silovano ili seksualno zlostavljano tokom rata 1992-1995. u BiH.
- Seksualno nasilje je vršeno na području cijele BiH, ali se najviše slučajeva vezuje uz područja Višegrada, Foče, Rogatice, Prijedora, Zvornika, Vlasenice, Mostara, Konjica, Bijeljine i Brčkog.

Šteta uzrokovana preživjelim, porodicama i zajednicama

Ratno seksualno nasilje koje se dešavalo u BiH prije više od 26 godina ima dugotrajne psihološke, fizičke, ekonomske i društvene posljedice po preživjele i njihove porodice. Mnoge preživjele još uvijek pate od traume povezane sa ratnim seksualnim nasiljem, koja ima značajne posljedice i koju je teško prevazići. Većina preživjelih pati od posttraumatskog stresnog poremećaja povezanog sa različitim psihološkim stanjima, uključujući depresiju, poteškoće sa spavanjem, suicidalne misli ili pokušaje, probleme sa koncentracijom i agresiju. Priroda fizičkih povreda je takva da preživjele i dalje pate od tjelesnih posljedica i zdravstvenih problema čak dva desetljeća nakon tih događaja. Nažalost, mnoge od tih povreda i stanja se ne liječe jer se preživjele i dalje suočavaju sa stigmom koja ih sprječava da traže rehabilitaciju. Preživjele često nemaju adekvatnu medicinsku pomoć za navedene zdravstvene poteškoće. Ovo je naročito slučaj u ruralnim područjima gdje medicinske usluge nisu dostupne. Ako preživjele žele pristup psihološkoj podršci, moraju putovati u urbane centre.

Društvena stigma još uvijek mnogim preživjelim otežava da govore o svojoj traumi što, uz nedostatak adekvatne podrške, dovodi do straha od traženja pravde i reparacije. Mnoge preživjele, a posebno muškarci, osjećaju stid i kriju šta im se desilo od svoje porodice. Većina preživjelih skriva traumu od svoje djece jer ih je strah kako će djeca na nju reagirati. To također utiče na porodične odnose.

"Moje kćerke još ne znaju za mene. Ja jesam ohrabrena sa mojim kolegicama da pričam, ali ja ne mogu još da budem hrabra da mojim kćerkama mogu reći šta sam ja preživjela. Znači, samo mogu da im kažem da sam bila zarobljena, nekako mi je to lakše, a da kažem da sam bila silovana, ne mogu." – izjava preživjele na fokus grupi održanoj u Prokosovićima, 4. juna 2021.

"Ja želim da budem dobar roditelj, dobra majka, da kažem dobro sine idi budi samo oprezna, ali uhvatim sebe dosta puta da ne reagujem kako bi drugi roditelji reagovali. Povećam glas na nju i ne dozvoljavam joj da negdje ide, jer je tamo sve strano za mene. Bukvalno, osjećam da moj dio traume prenosim na nju i kroz odgajanje nje." - izjava preživjele na fokus grupi održanoj u Prokosovićima, 4. juna 2021.

Posljedice traume i neadekvatne podrške preživjelim onemogućuju mnoge da se zaposle i ostvare ekonomsku nezavisnost. One koje imaju djecu posebno strahuju za njihovu budućnost, ističući da ne postoji sistematska podrška koja bi im omogućila da plate školovanje djece, te da nema dostupnih naknada tokom procesa traženja posla. Djeca rođena kao posljedica silovanja i dalje se bore za priznavanje svog statusa i suočavaju se s brojnim administrativnim preprekama i stigmatizacijom. Ratno seksualno nasilje ne pogađa samo preživjele i njihove porodice – ono donosi dugotrajne posljedice po cijelu zajednicu i društvo. U BiH se ratno seksualno nasilje koristilo kao sredstvo ratovanja kojim se nastojalo uništiti ili trajno narušiti zajednice, na primjer, remećenjem društvenih odnosa i dinamike zajednice.

Perspektive preživjelih

Potrebe i očekivanja

Iako je BiH uspostavila domaći program reparacija koji uključuje preživjele ratnog seksualnog nasilja usvajanjem pravnog okvira za administrativne reparacije, još je daleko od pružanja adekvatnih, brzih i učinkovitih reparacija preživjelim prema međunarodnim standardima.

Fragmentiranost pravnog okvira (s obzirom da su uslovi za pristup nizu zajamčenih prava različito regulirani u Republici Srpskoj, Federaciji BiH i Brčko distriktu) ometa napore preživjelih da traže svoja prava. Preživjele često naglašavaju odgovornost države da ih podrži i pozivaju na usvajanje cjelodržavne sheme reparacija koja bi svim preživjelim omogućila pristup odgovarajućoj podršci i jednakim pravima. Preživjele smatraju da je postojeći pravni okvir neadekvatan i da ne pruža odgovarajuću podršku za stambeno zbrinjavanje, zdravstvenu zaštitu (posebno pristup uslugama rehabilitacije), mogućnosti zapošljavanja ili podršku djeci preživjelih, uključujući i u kontekstu obrazovanja i zapošljavanja. Finansijski problemi s kojima se suočavaju preživjele jedna su od glavnih prepreka učinkovitoj reintegraciji i rehabilitaciji. Mnoge preživjele se oslanjaju samo na nedovoljne mjesečne naknade odobrene kroz pravni okvir. Mnoge preživjele ratnog seksualnog nasilja ne mogu si priuštiti potrebne lijekove, ne mogu se brinuti za svoje porodice i ne mogu zadovoljiti ni svoje osnovne potrebe.

Mnoge preživjele nezadovoljne su stepenom procesuiranja ratnih zločina u BiH, koji smatraju niskim i nedosljednim, ističući da mnogi počinitelji još uvijek slobodno žive kako u inostranstvu tako i u BiH, dok su preživjele i njihove porodice lišene pravde. Iako su sudovi usvojili revolucionarnu praksu dodjeljivanja obeštećenja preživjelim u krivičnim postupcima, ono je dostupno samo onima koje su svjedočile u postupku. Mnoge preživjele strahuju da neće doživjeti procesuiranje svojih počinitelja i da stoga neće imati priliku tražiti obeštećenje kroz takve postupke.

“Ja bih rekla da nas veliki broj neće proći suđenja i tako da nećemo dobiti odštetu. Imamo puno preživjelih koje nisu mogle nikad, niti će ikad prepoznati počinitelje, bili su maskirani naprimjer. Trebao bi da se napravi neki fond, da se omogući neka minimalna finansijska pomoć za ove žene koje ne mogu prepoznaju, ne mogu da prođu sudski proces.” - izjava preživjele na fokus grupi održanoj u Prokosovićima, 4. juna 2021.

Većina preživjelih osjeća da ih je sistem napustio i izdao zbog prakse pozivanja na zastaru u parničnim postupcima za odštetu zbog nematerijalne štete koja im je nanesena, a koje vode protiv države BiH i njenih entiteta, Federacije BiH i Republike Srpske. Rezultat je odbacivanje svih tužbi i dodatni finansijski pritisak na žrtve. Žrtve se često osjećaju razočarano i ovu praksu nazivaju *“dodatnom kaznom jer su preživjele”*.

Inicijative preživjelih

Nakon završetka rata, prva udruženja žrtava rata, uključujući preživjelih ratnog seksualnog nasilja, osnovana su s ciljem jačanja mreže preživjelih, osnaživanja da govore o pretrpljenim traumama i zagovaranja za njihovih prava.

Mnoga udruženja su veoma aktivna u pružanju ili omogućavanju podrške preživjelim tokom sudskih postupaka, procesa sticanja statusa žrtve seksualnog nasilja, te pomažu svojim članicama i članovima da dobiju potrebnu psihološku podršku. Neke posebno vrijedne inicijative ovih udruženja su:

Film [Grbavica](#) iz 2006. godine bio je velika prekretnica u senzibiliziranju javnosti u BiH, ali i šire, o seksualnom nasilju počinjenom u BiH i njegovom uticaju na preživjele. Paralelno sa izlaskom filma, organizacije civilnog društva, udruženja žrtava i aktivistice i aktivisti organizirali su kampanju zagovaranja za prava preživjelih ratnog seksualnog nasilja pod nazivom **Za dostojanstvo preživjelih**. Kampanja je imala važnu ulogu u podizanju svijesti i značajno je doprinijela [izmjenama i dopunama iz 2006. godine](#) Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom FBiH kojima su žrtve ratnog seksualnog nasilja prepoznate kao posebna kategorija i čime su im dodijeljena pripadajuća prava.

U zagovaranju usvajanja [Zakona o zaštiti žrtava ratne torture](#) RS-a učestvovala su i udruženja žrtava iz Republike Srpske, a u pripremi novog zakona konsultirano je Udruženje Žena žrtve rata.

Udruženje [Zaboravljena djeca rata](#) je također radilo na unapređenju prava djece rođene kao posljedica silovanja. Zbog stigmatizacije i nedostatka sveobuhvatne pravne zaštite djece rođene kao posljedica silovanja u zakonodavnom sistemu BiH, ovo udruženje provodi inicijative za poboljšanje njihovog položaja, a jedna od prvih je inicijativa bila je [Ime jednog roditelja](#). Administrativni obrasci potrebni za izdavanje ličnih dokumenata koji zahtijevaju navođenje imena oca, predstavljaju problem ukoliko ime oca nije poznato. Iz tog razloga, ova inicijativa zalagala se za pravo da se navede samo ime majke. Inicijativa je dovela do promjene procedura u nekoliko općina, tako da je sad dovoljno navesti samo ime jednog roditelja. Nakon uspjeha ove prve inicijative, ovo novo udruženje nastavlja raditi na inicijativama za promjenu zakonodavnog okvira tako da se djeca rođena kao posljedica silovanja prepoznaju kao zasebna kategorija i da im se dodijele pripadajuća prava.

Reparacije

U TEORIJI

Sudski pravni lijekovi

- Prema članu 193. Zakona o krivičnom postupku BiH, oštećene strane imaju pravo podnijeti imovinskopravni zahtjev u krivičnim postupcima za materijalnu i nematerijalnu štetu uzrokovanu krivičnim djelom. Zakon propisuje da su tužitelji dužni "prikupiti dokaze o imovinskopravnom zahtjevu".
- Preživjele mogu pokrenuti parnični postupak za naknadu materijalne i nematerijalne štete protiv FBiH i RS po osnovu Zakona o obligacionim odnosima.

Administrativni pravni lijekovi

- Priznavanje statusa žrtve regulirano je na tri različita nivoa vlasti: u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko distriktu. U FBiH postoji Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom FBiH, a u BD Odluka o zaštiti civilnih žrtava rata. I u FBiH i BD korisnici su civilne žrtve rata, uključujući žrtve ratnog seksualnog nasilja. U RS postoji Zakon o zaštiti žrtava ratne torture koji regulira status i prava žrtava torture, uključujući i žrtve ratnog seksualnog nasilja. Ne postoji jedinstven pravni okvir na državnom nivou koji bi regulirao status žrtava. Prepreke i nedostaci sadašnjeg fragmentiranog pravnog okvira uključuju pristup pravu na mjesečnu naknadu, koja zavisi od prebivališta preživjele. Pored toga, različiti nivoi vlasti isplaćuju različite iznose mjesečne naknade. Slično, pristup pravu na zdravstvenu zaštitu ograničen je na onu koja je dostupna u mjestu prebivališta.

Međunarodni pravni lijekovi

- U augustu 2019. godine, Komitet protiv torture UN-a donio je veoma važnu odluku u slučaju gđe. A (žrtve ratnog seksualnog nasilja) protiv BiH, u kojoj je preporučio da BiH osigura da gđa. A dobije "brzo, pravedno i adekvatno obeštećenje", medicinsku i psihološku zaštitu bez odlaganja i besplatno, te zvanično javno izvinjenje. Komitet je nadalje preporučio BiH da uspostavi učinkovitu shemu reparacija na državnom nivou da bi se žrtvama ratnih zločina, uključujući i žrtvama seksualnog nasilja, pružili svi oblici odštete, te da usvoji pravni okvir kojim se jasno definišu kriteriji za dobivanje statusa žrtve ratnih zločina, uključujući seksualnog nasilja, i jasno propisuju specifična prava i privilegije koje žrtve trebaju imati.
- Zakon o zaštiti žrtava ratne torture RS-a usvojen je 2018. godine da propiše nova prava koja su specifična za žrtve torture, uključujući i žrtve ratnog seksualnog nasilja.

U PRAKSI

Sudski pravni lijekovi

- Mnogi tužitelji su uporno izbjegavali svoje dužnosti prema Zakonu o krivičnom postupku, a preživjele se suočavaju s komplikacijama u izvršenju presuda zbog insolventnosti počinitelja. Ovo, uz činjenicu da tužitelji ne preuzimaju aktivnu ulogu i ne provode pravovremene istrage o imovini počinitelja kako bi se olakšala učinkovita isplata odštete, završi se tako da preživjele ne dobiju odštetu koja im pripada.
- Sudovi u BiH su 2015. godine postavili [najvažniji presedan u ovom smislu](#) dosuđivanjem imovinskopravnog zahtjeva preživjelim u niz krivičnih predmeta. Međutim, samo žrtve koje su svjedočile su mogle tražiti naknadu nematerijalne štete u krivičnim postupcima.
- Neki sudovi i dalje upućuju preživjele kao oštećene u krivičnom postupku da traže odštetu u parničnom postupku. Za razliku od krivičnog postupka, u parnicama nema primjene mjera zaštite identiteta, zbog čega preživjele kojima je identitet bio zaštićen u krivičnom postupku odustaju ili ne podnesu imovinskopravni zahtjev u parničnom postupku.
- Sudovi u BiH odbacuju imovinskopravne zahtjeve u parničnim postupcima zbog zastare i preživjelim nameću pravilo 'gubitnik plaća', odnosno visoke sudske troškove, što ponovno odvraća preživjele od ostvarivanja svojih zahtjeva.

Administrativni pravni lijekovi

- Fragmentirani pravni okvir rezultira nejednakim postupcima za pristup pravima i nejednakim tretmanom žrtava ratnog seksualnog nasilja na području BiH. Priznavanje statusa žrtve i prava koja proizilaze iz tog statusa zavisi od prebivališta preživjele osobe.
- Rok za podnošenje prijave za priznavanje statusa žrtve torture prema [Zakonu o zaštiti žrtava ratne torture](#) je 5 godina od dana kada je zakon stupio na snagu, a ne postoje garancije zaštite identiteta prema ovom zakonu za žrtve seksualnog nasilja kojima su prethodno odobrene mjere zaštite identiteta u krivičnom postupku.

Međunarodni pravni lijekovi

- Još uvijek nisu provedene mjere koje je 2019. godine preporučio [Komitet protiv torture UN-a](#).

Prilike

Jedna od poteškoća sa kojima se susreću preživjele je praksa odbijanja imovinskopravnih zahtjeva koje žrtve ratnih zločina podnose u parničnim postupcima i nametanje plaćanja sudskih troškova primjenom pravila 'gubitnik plaća'. U junu 2019. godine, TRIAL International je, zajedno s međunarodnom klinikom za ljudska prava Yale Law School Lowenstein, podnio [Generalnu predstavku](#) nekoliko specijalnih procedura UN-a¹, tražeći da osude ovu praksu i izdaju preporuke BiH da se od nje odustane.

Budući da Posebni izvjestitelj UN-a za promociju istine, pravde, reparacije i garancija neponavljanja zločina planira posjetiti BiH u novembru 2021. godine, naredne sedmice predstavljaju idealnu priliku za rješavanje ovog pitanja.

Još jedna važna prilika za poboljšanje pristupa reparacijama je provedba odluke UN-ovog Komiteta protiv mučenja iz augusta 2019. godine, koju pomno prati nekoliko domaćih i međunarodnih aktera. U augustu 2021. godine, radna grupa Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH dobila je zadatak da izradi plan provedbe do novembra 2021. Ovaj plan mora obuhvatiti niz prava preživjelih, uključujući i zvanična javna izvinjenja, mjere rehabilitacije i isplatu odštete dosuđene u krivičnom postupku. Ovo bi također moglo dati snažan poticaj za usklađivanje različitih odredbi koje reguliraju status i prava žrtava ratnog seksualnog nasilja u cijeloj BiH.

Positivna reakcija niza općina na inicijativu Udruženja Zaboravljena djeca rata znak je spremnosti nekih ključnih aktera da sarađuju i odgovore na potrebe preživjelih i njihove djece. Snažna, pozitivna i prijeko potrebna energija ovih mladih ljudi pruža dodatnu priliku za poboljšanje pristupa reparacijama za preživjele i njihovu djecu.

Glavne poteškoće

- Finansijska situacija mnogih preživjelih otežava podmirivanje osnovnih potreba, posebno tamo gdje mjesečne naknade nisu dovoljne. Mnogim preživjelim još uvijek nedostaje sistemska podrška za pristup adekvatnom stanovanju, zdravstvenoj zaštiti, uslugama rehabilitacije i zaposlenju.
- Djeci preživjelih nedostaje podrška, posebno u pristupu obrazovanju i zapošljavanju.
- Djeca rođena kao posljedica silovanja nemaju institucionalnu podršku i suočavaju se s stalnim izazovima u priznavanju njihovog statusa i uklanjanju administrativnih prepreka.
- Fragmentirani pravni okvir dovodi do nejednakog tretmana žrtava u cijeloj BiH.
- Zastara u parničnim postupcima i nametanje visokih sudskih troškova sprječavaju žrtve da dobiju obeštećenje, osim ako njihov slučaj nije predmet krivičnog postupka.
- Kada se počinitelji proglase krivima i žrtvi se dodijeli odšteta, malo je vjerovatno da će takva odšteta biti isplaćena ako počinitelj nema dovoljno sredstava. Kada se to desi, ne postoji alternativni postupak kroz koji se preživjelim može dodijeliti finansijska reparacija.
- Društvena stigma i dalje je raširena i sprječava preživjele da govore o svojim iskustvima ili da traže pravdu i odštetu.

"Mi tražimo naša prava i kad ostvarimo bilo kakvo pravo, mi smo sretni, uspjele smo. Hajmo dalje da se borimo, korak po korak."

© TRIAL International, 11. juni 2021. Fotografija sa druge fokus grupe u Prokosovićima koja je uslikana uz pristanak preživjelih. Citat je preuzet iz prve fokus grupe koja je održana u Prokosovićima 4. juna 2021. godine.

¹Posebni izvjestitelj za promociju istine, pravde, reparacije i garancija neponavljanja zločina; Radna grupa za prisilne ili nedobrovoljne nestanke; Posebni izvjestitelj za vansudska, prijeka ili proizvoljna pogubljenja i Posebni izvjestitelj za torturu i druge surove, neljudske ili ponižavajuće postupke ili kažnjavanja.

Preliminarne preporuke

- BiH bi trebala usvojiti zakonodavne i druge potrebne mjere kako bi garantirala da preživjele ratnog seksualnog nasilja imaju jednak pristup učinkovitim pravnim lijekovima u cijeloj BiH, bez obzira na mjesto stanovanja.
- Vlada/Skupština Republike Srpske trebala bi produžiti rok od pet godina od usvajanja zakona 2018. godine za podnošenje prijave po Zakonu o zaštiti žrtava ratne torture RS, izmijeniti Zakon kako bi se proširio spisak dokumentacije koja može poslužiti kao dokaz i osigurati da se identitet preživjele ne otkriva tokom postupka.
- BiH bi trebala osigurati da bivši borci, koji su preživjeli ratno seksualno nasilje, i drugi preživjeli ratnog seksualnog nasilja koji su bili povezani s vojskom dobiju jednak pristup reparacijama kao i druge žrtve.
- BiH treba osigurati da preživjele ratnog seksualnog nasilja imaju pravo na rehabilitaciju. U Federaciji BiH i Brčko distriktu to zahtijeva izmjenu relevantnih zakonskih odredbi ili donošenje dodatnih podzakonskih akata. U Republici Srpskoj je potrebno implementirati zakonske odredbe koje se odnose na rehabilitaciju.
- Vlasti u BiH treba garantirati da će se mjere reparacije koje je preporučio Komitet protiv torture u svojoj odluci iz 2019. u predmetu A. protiv BiH u potpunosti provoditi bez odlaganja.
- Tužitelji na svim nivoima trebali bi raditi na facilitiranju prakse imovinskopravnih zahtjeva i na tome da sudovi na državnom i entitetskom nivou procesuiraju ratno seksualno nasilje i dodjeljuju odštetu u krivičnim postupcima.
- Vlasti u BiH treba osigurati da žrtve dobiju odštetu dodijeljenu u krivičnom postupku. To znači da čak i u slučajevima kada počinitelj ne pruži reparaciju, vlast mora uskočiti kako bi osigurala odštetu koja je žrtvama dodijeljena.
- Vlasti u BiH treba osigurati da se u predmetima ratnog seksualnog nasilja ne primjenjuje zastara na parnice za naknadu nematerijalne štete i da se žrtve čiji su zahtjevi odbijeni kao rezultat primjene zastare oslobode od plaćanja sudskih troškova.
- Vlasti BiH treba osigurati da su djeca rođena kao posljedica ratnog silovanja uključena u okvire reparacije kao posebna kategorija sa specifičnim potrebama.
- Izmijeniti zakone o parničnom postupku Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta tako da identitet preživjelih kojima je odobrena zaštita identiteta u krivičnom postupku bude zaštićen i u parničnom postupku prilikom traženja obeštećenja.

Sljedeći koraci

Potrebno je hitno djelovanje međunarodne zajednice, organizacija civilnog društva u BiH i državnih vlasti kako bi se pomoglo, podržalo i održalo nastojanje preživjelih da se provedu gore navedene preporuke i ostvari priznanje i učinkovito obeštećenje. To uključuje:

- Podršku međunarodne zajednice inicijativama koje vode preživjele ili koje su usmjerene na preživjele a koje vode nevladine organizacije i zagovaranje za te inicijative među dužnosnicima na državnom nivou;
- Praćenje i snažno zalaganje za provedbu svih preporuka koje su izdala tijela UN-a za ljudska prava i za posebne procedure koje se odnose na pristup preživjelih reparacijama;

Potrebno je pratiti i snažno se zalagati za hitnu provedbu preporuka Komiteta protiv torture UN-a iz 2019. godine i osigurati da postoji podrška u provedbi kada je ona potrebna;

- Međunarodna zajednica treba jasno osuđivati prakse nametanja visokih sudskih troškova žrtvama kada se njihovi zahtjevi odbiju.